

SIİRT MEDRESELERİNDE ARAPÇA DİL EĞİTİMİNİN MAHİYETİ ÜZERİNE*

Uğur ERMAN**

Öz

İlk nüvesine Hz. Peygamber (a.s.) döneminde rastladığımız medreseler İslam âleminin eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü mekanlar olarak görev yapmışlardır. Özellikle Kur’ân dilinin Arapça olması bu dilin önemini daha da artırmış, Allah’ın dinini anlamak bu dilin öğrenilmesine bağlı olmuştur. Bu durum da Arap dilinin öğretilmesi konusunda değişik metotlar uygulanmasına ve uygulama yerlerinin açılmasına vesile olmuştur. Bu itibarla çalışmamızda halen Arapça eğitime devam eden Siirt medreselerinde bu dilin öğretilmesinde takip edilen metodolojinin mahiyetini bizzat görerek veya müderrislerle yüz yüze görüşme yaparak araştırdık. Çalışmamızın hedefi medreselerin eğitim ve öğretim esaslarını inceleyerek bu esasları dilbilimcilerin hizmetine sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Siirt, Medrese, Eğitim, Arapça.

THE TEACHING OF ARABIC LANGUAGE AT SIİRT MADRASAHS

Absract

Madrases are the places where the education activities of the Islamic world are made. Because of the language of the Qur'an is Arabic, and the importance of this language has increased, and learning of Islam has been dependent on learning Arabic. This has been instrumental in the application of different methods of teaching Arabic language and the opening of places of practice. For this reason, the methodology used in the teaching of this language in the Siirt madrasahs, which continue to study Arabic, has been examined. Observation and interview techniques were used in the research. The main purpose of the study is to know the educational principles of the medreses and to present this principles to the linguists.

Keywords: Siirt, Madrasah, Education, Arabic.

Makale Gönderim Tarihi: 11.09.2018, Kabul Tarihi: 19.12.2018

Doi: 10.26791/sarkiat.458871

* Bu makale “Siirt Medreselerinde Arapça Dil Eğitimi” adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak kaleme alınmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, ugurerman@siirt.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-0942-8148.

GİRİŞ

Kur'ân'ın Arapça olarak indirilmesi, İslam'ın son din olması ve bütün insanlığa hitap etmesi gibi sebepler Arap dilinin dünyanın büyük dillerinden biri haline gelmesine vesile olmuştur. Câhiliyye döneminde de önemini koruyan bu dil İslam'ın gelişiyle beraber bütün insanlığı ilgilendiren bir dil konumuna gelmiştir. Durum böyle olunca Kitâbullâh ve onun en büyük rehberi olan Hz. Peygamber'in (a.s.) getirdiği dinin maksadını anlamak bu dilin iyi bilinmesine, iyi tahlil edilmesine bağlı olmuştur. Zira dînî metinlerin dili Arapçadır. Müslümanlar da bu gayeye matuf olarak Arap dilini öğrenmeyi kendilerine vazife addetmiş ve bu uğurda olağanüstü gayretler sarf etmişlerdir. Nitekim ilme âşık olan İslam uleması bu dili öğrenmek ve öğretmek adına bir takım müesseseler inşa etmiş ve bu müesseseleri gerek Arapça öğretimi gerekse İslamın tebliğ ve irşadı için aktif olarak kullanmışlardır. Bu vesile ile İslamın tebliğ edildiği ilk dönemlerinden itibaren Arap dili eğitim ve öğretimi için medreseler inşa edilmiştir. Nitekim ilme âşık olan İslam uleması bu dili öğrenmek ve öğretmek adına bir takım müesseseler inşa etmiş ve bu müesseseleri gerek Arapça öğretimi gerekse İslamın tebliğ ve irşadı için aktif olarak kullanmışlardır. Böylece İslam âleminin eğitimine hatta bütün insanlığın hidayetine büyük katkılar sağlamışlardır.

Hz. Peygamber (a.s.) döneminde “Mescid-i Nebevî'nin bitişiğinde yoksul sahâbîlerin barınması için yapılan ve giderek bir eğitim kurumu haline gelen” Suffe mektebi bunun ilk örneğidir.¹ Hz. Peygamber (a.s.) dönemi sonrası zaman diliminde fetihler sebebiyle Arap olmayanların Müslüman olmaları, İslam topraklarının genişlemesi ve buna bağlı olarak Arap olmayan milletlerin tebliğ ve irşad edilmesi zorunluluğu, dolayısıyla eğitim ve öğretim hizmetlerinin kurumsallaşması gerekliliği medreselerin gittikçe geliştirilmesine vesile olmuştur. Özellikle Abbâsî, Selçuklu, Osmanlı dönemlerinde medreseler oldukça önemli bir mevki ihraz etmiştir.² Öyle ki devletin bürokrasi sınıfı bu eğitim kurumlarından yetişmiştir.³

Medreselerin tarihsel gelişimine bakıldığında sürekli bir değişim ve gelişim gösterdiği görülecektir. Değişim göstermeyen tek husus bu eğitim merkezlerinin Arap dili öğretimine ehemmiyet vermesidir. Müfredatları zaman zaman değişse de Âlet ilimleri/Dil bilimleri öğretimi her zaman ön plandadır. Zira yukarıda da ifade edildiği gibi İslam dininin maksatlarının anlaşılması bu dile vâkıf olmaya bağlıdır.⁴

Geçmişten günümüze devam eden medrese geleneği bugün de varlığını dünyanın farklı yerlerinde göstermektedir. Bu gelenek ülkemizde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde devam ettirmektedir. Özellikle Siirt yöresinde bu gelenek tüm canlılığını korumaktadır. Siirt medreseleri içerisinde ayrı bir konumu olan Tillo medreseleri halen Arapça eğitim ve öğretimine sistematik bir şekilde devam eden medreselerden biridir.⁵ Ancak bu medreselerde takip edilen

¹ Mustafa Baktır, “Suffe”, DİA, c. 37, s. 469-470.

² Ramazan Şeşen, İslam Medeniyeti Tarihi, İsar Vakfı yay., İstanbul 1990, s. 93-117.

³ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Pegem Akademi, Ankara 2015, s.41-44.

⁴ Bahse konu bir makale için bkz. Mehmet Dalkılıç, “ Medreselerin Ortaya Çıkmasına Zemin Hazırlayan Tarihsel Süreç”, Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler (Uluslararası Sempozyum), Muş 05-07 Ekim 2012, s. 233-246.

⁵ Bkz. İmran Çelik, “ Geleneği Olan Medreseler ve Tarihi Kökenleri (Tillo ve Nurşin Örnekleri), Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler (Uluslararası Sempozyum), Muş 05-07

sistemin mahiyeti, hangi kitapların okutulduğu, hangi metotların takip edildiği, kullanılan yöntemlerin öğrencilerin genel durumuna uygunluğu, hangi şartlarla öğrenci kabulü yapıldığı, müfredatın içeriği ve öğrenci seviyesine uygunluğu gibi konuların da irdelenmesi gereklidir.⁶ Biz de bu çalışmamızda Siirt medreselerinde Arapça dil öğretiminin mahiyetini, bu medreselerde eğitime devam eden öğrencilerin ilk gününden mezun olacağı safhaya kadar nasıl bir eğitimden geçirildiğini irdeleneceğiz. Siirt ve çevresinde bulunan medreseler Tillo/Mücâhidiyye medresesini ana merkez kabul ettikleri için⁷ makalede bu medrese üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu makalede Siirt medreseleriyle ilgili elde edilen bilgiler Alâuddîn Mücahidi, Sabri Yücel, Hasan Bağra, Cemil Baysak adlı müderrislerden ve halen Siirt Üniversitesinde görevli Mücahit Ekinci, Esat Özcan, Abdullah Özcan, Hamit Sevgili adlı hocalarımızla farklı tarihlerde yapmış olduğumuz yüz yüze görüşmeler neticesinde elde edilmiştir.

1.SİİRT MEDRESELERİNİN YAPISI

1.1.Siirt Medreselerinin Fiziki Yapısı

Bölge halkının yardımlarıyla inşa edilen Siirt medreseleri, genellikle dört-beş katlı binalardan oluşur. Bu binalarda müderris odaları, mütalaa ve müzakere odaları yatak odaları, yemekhane ve diğer teferruat kısımları olacak şekilde imar edilir. Bu medreselerin genellikle avluları da mevcut olup öğrenciler bu avlularda veya metin salonlarında aldıkları dersleri ayakta gezerek tekrar eder ve ezberlerler. Öğrencilerin ders gördükleri yerler genelde camiye yakın veya bitişiktir. Farz namazlar muhakkak cemaatle ve bu camilerde kılınır. Öğrencilerin ders gördükleri yer ayrı olduğu gibi müzâkere ve mütâlaa odaları da ayrıdır.

Siirt'te mevcut olan bütün medreselerin kendilerine has, müstakil binaları bulunmaktadır. Bu medreseler son zamanlarda Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak Kur'ân kursu adı altında hizmet vermektedirler. Binaların girişinde genellikle danışma bürosu bulunur. Medreseyi ziyarete gelecek olan kişilerin öncelikle burada kaydı alınır, sonra ziyaret edilecek kişiye bir öğrenci rehberliğinde gidilir. Danışmada kalan öğrenci öncelikle telefonla ziyaret edilecek kişiye ulaşır, dersi olup olmadığı bilgisini alır. Eğer ziyaret edilecek kişi müsaitse ziyaretçiyi kabul eder. Şayet dersi varsa ziyaretçi bir müddet danışmada bekletildikten sonra ziyaret edeceği kişi ile görüşür.

Genellikle medreselerin ilk katında metin okuma odaları, abdest alınacak yerler, idareci odası, ikinci katında müzakere ve mütalaa odaları ile müderrislerin özel odaları bulunmaktadır. Medreselerin son katları genellikle öğrencilerin yatakhanelerine ayrılmıştır. Giriş katında veya zemin katında öğrencilerin değişik ihtiyaçlarını karşılayacak bavullarının bırakıldığı yerler olarak ayarlanmaktadır. Verdiğimiz bu bilgiler Siirt'te faaliyet gösteren medreselerin fiziki yapısının genel

Ekim 2012, s. 105; Abdalbaki Yahyaoğlu, “ Tillo Medreselerinde Sosyal Hayat”, Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler (Uluslararası Sempozyum), Muş 05-07 Ekim 2012, s. 127; Adnan Memduhoğlu, “ Geçmişten Günümüze Tillo Medreseleri” Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler (Uluslararası Sempozyum), Muş 05-07 Ekim 2012, s. 135.

⁶ Konu ile ilgili bir makale için bkz. Muhammed Sadık Hamîdi, “ Doğu ve Güneydoğu Medreselerinin Mahiyeti ve Ders Müfredatının Islah Önerisi”, Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler (Uluslararası Sempozyum), Muş 05-07 Ekim 2012, s.325.

⁷ Medrese müderrislerinden Cemil Baysak'ın 15.06.2018 tarihinde bize verdiği bilgiye göre Siirt'te bulunan medreselerdeki müderrisler medreselerin genel durumunu görüşmek için yılda iki kez bir araya gelmektedirler.

fotoğrafıdır. Ancak bu fiziki yapı bazı medreselerde maddi imkânlarla göre değişiklik arz edebilmektedir.⁸

1.2. Siirt Ve Çevresinde Eğitim Veren Meşhur Medreseler

Siirt ve çevresinde halen eğitim ve öğretime devam eden medreseler bulunmaktadır. Bu medreseler merkezde yoğunluk göstermektedir. Bununla beraber Siirt'in ilçelerinde de Arapça öğretimi veren medreseler mevcuttur. Siirt merkezinde faaliyet gösteren medreseler şunlardır: Fahr Medresesi (Fahr Kur'an Kursu/Merkez), Kâzimiyye Medresesi (Kâzimiyye Kur'an Kursu/Merkez), Çelebi Kur'an Kursu (Merkez), Hacı Abdullah Medresesi (Seyyid Ahmed Bedevi Kur'an Kursu/Merkez), Seyyit Ömer Medresesi/Merkez, Şeyh Musa Medresesi (Şeyh Musa Kur'an Kursu/Merkez), Hüseyiniyye Medresesi (Hüseyiniyye Kur'an Kursu/Merkez), Şeyh Hüseyin Medresesi (Sefa Kur'an Kursu/Merkez).

İlçelerde faaliyet gösteren medreseler ise şunlardır: Mücâhidiyye Medresesi (Tillo Kur'an Kursu/Aydınlı), Memdûhiyye Medresesi (Memdûhiyye Kur'an Kursu/Aydınlı), Zokayd/Kayabağlar Medresesi (Kurtalan), Suffe Yatılı Erkek Kur'an Kursu (Kurtalan), Şeyh Müşerref Medresesi (Pervari), Şeyh Hüseyin es-Sisemî⁹ Medresesi (Şirvan)

Siirt'te yukarıda mezkûr medreselerin dışında ismini zikretmediğimiz gayr-ı resmi olarak hizmet veren, talebe sayısı 10'u geçmeyen irili ufaklı medreseler de bulunmaktadır.

1.3. Siirt'teki Medreselerde Hoca Ve Öğrenciler İçin Kullanılan Bir Kısım Tabirler

Şark medreselerinde hoca ve öğrenciler için bazı kavramlar kullanılmaktadır. Öğrenciler hakkında kullanılan kavramlar öğrencinin ilmi tahsiline göre farklılık arz etmektedir. Bahse konu olan bu kavramları şöyle sıralayabiliriz¹⁰:

Seydây-ı Mezm: Medreselerin en yetkin hocasına verilen isimdir. "Büyük hoca" anlamında kullanılan Kürtçe bir tabirdir.

Seydâ: Şark medreselerine ait bu kavramın aslı Seyyid/efendi kelimesinden türetildiği söylenilmektedir.¹¹ Baş müderris olan hocaya Efendim anlamında *Seydâ* denir.

Müderris: Seyda'dan sonra gelen ve ders vermekle görevli kişidir.

Mîr: Medreselerin iç işleriyle ilgilenen, Seyda'nın eğitim, izin, disiplin ile ilgili işleri danıştığı, medresenin sorunlarını tespit edip Seyda'ya ileten, öğrencilerin problemlerini dinleyen, Seyda ile öğrenciler arasında köprü vazifesi icra eden kişidir.

⁸ Buraya kadar verdiğimiz bilgiler Siirt ve çevresinde bulunan medreselere gerek yaptığımız ziyaretler gerekse medrese müderrisleriyle yaptığımız şifahi görüşmeler sonucu elde ettiğimiz gözlemlerimizdir.

⁹ Sisem Siirt'in Şirvan ilçesinin Yağcılar Köyü'nün Kürtçe adıdır. İlçeye takriben 40 km uzaklığındadır.

¹⁰ İsmetullah SAMİ, "Doğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim -Çokreşi Örneği-" (Uluslararası Sempozyum), Muş 05-07 Ekim 2012, c. II, s.155.

¹¹ Edip Çağmar, "Siirt ve Çevresindeki Medreselerde Eğitim, 8Uluslararası Siirt Sempozyumu), Siirt 19-20-21 Eylül 2006, s. 674; Mehmet YALAR, "Seyda, Mela ve Feqilerin Bölgenin Dini ve Kültürel Hayatındaki Yeri" (Uluslararası Sempozyum), Muş 05-07 Ekim 2012, c. I, s. 458.

Tâlib: Molla Cami'nin '*el-Fevâidu'd-Diyâiyye*' isimli eserini okuyan ve sonraki kitapları okumaya geçen öğrenci için kullanılan tabirdir.

Faki/Fakah: Henüz Molla Cami'nin '*el-Fevâidu'd-Diyâiyye*' isimli eserini okumamış, medreselerin danışma kısmında nöbet tutan, Medreselerin temizlik işlerini üstlenen öğrenciye verilen addır.

Hâris: Medreselerde gece nöbeti tutan, öğrencileri teheccüd ve sabah namazına kaldıran, kışın üstü açılan öğrencilerin üstünü örten görevlilere verilen isimdir.

1.4. Siirt'teki Medreselerin İşleyişi

Siirt medreselerinde görevli olan müderrislerle yaptığımız şifahi görüşmeler sonucunda bu medreselerin geçmiş dönemlerde iâşe ve ibate noktasında bir hayli sıkıntı çektiğini öğrendik. Aldığımız bilgiye göre imkânların oldukça kısıtlı olduğu ve devlet elinin uzatılmadığı dönemlerde medreselerde hizmetli, aşçı gibi kadrolar bulunmamaktaydı. Bu hizmetleri medrese öğrencileri üstleniyordu. Medrese öğrencilerinin iâşesi halk tarafından karşılanıyordu. Medresenin bulunduğu mahalle sakinleri günde iki öğün yemek getirmeyi taahhüt ediyordu. Bu taahhüt işlemi şöyle gerçekleşirdi: Ya medrese hocasının mahalle sakinlerinden birine öğrencilere yemek vermesi ricasında bulunur ya da halktan birinin medreseye gelip yemek verme taahhüdünde bulunurdu. Bu yemeğe *Râtib* denilirdi. Bu işe henüz Tâliblik seviyesine ulaşmayan öğrenciler bakardı. Talip daha önce ifade edildiği gibi medresede okutulan sıra kitaplarından *Molla Câmî* kitabını okuyan öğrenciye verilen addır. Tâliblik seviyesine ulaşan öğrenci medresenin yemek, temizlik gibi işlerinden muaf tutulur. Zira Tâlib addedilen öğrenci artık medresenin öğretim görevlisi konumundadır. Tâlib olan öğrenci; kendisinden ders olarak geride olan öğrencilere ders vermek, bunlarla müzâkere yapmak, kendi dersini de büyük bir ciddiyetle takip etmek zorundadır. Yani talip artık medresenin eğitim-öğretim faaliyetlerine yardımcı olma, bu konuda aktif görev alma konumunu kazanmıştır.

Yukarıda verdiğimiz bilgiler geçmişte olduğu gibi günümüzde maddi imkânların kısıtlı olduğu medreselerde de aynıdır. Bununla beraber şark medreseleri ile ilgili aziz devletimizin destekleri arttıktan sonra bu medreselere aşçı, hizmetli, öğretici kadroları tahsis edilmiştir. Geçmişte iâşe ve ibate konusunda çekilen maddi sıkıntılar hemen hemen yok gibidir. Dolayısıyla bugün şark medreselerinin çoğunda bu hizmetleri medreseye tahsis edilen aşçılar ve hizmetliler icra etmekte, öğrenci bütün gayretini derse vermektedir.

Öte yandan maddi sıkıntılar çeken medreselerin iâşe, ibate ve ısınma masrafları iş adamları veya halk tarafından karşılanmaktadır. Medresede görev yapan müderrislerden henüz Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev almayanların maaşları da hayırsever iş adamları, halk veya zekât ve fitrelerden gelen yardımlardan karşılanmaktadır. Bununla beraber müderrislerin çoğu Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde kadrolu veya sözleşmeli imam-hatip veya Kur'ân kursu öğreticisi, müezzin-kayyım olarak görev yapmaktadırlar. Şunu da ifade etmek gerekir ki; müderrislerin okuttukları ilme karşılık bir ücret alma gibi bir beklentileri kesinlikle söz konusu değildir. Zira medreselerde tamamen hasbîlik söz konusudur. Keza bu müderrisler günün on altı/on yedi saatini medreselerde öğrencilere ders vermekle geçirmektedirler. Fazlasıyla gösterilen bu cühd ve gayret karşılığında herhangi bir maddi istekleri de yoktur.

Siirt medreseleri gözlemediğimiz kadarıyla kendi iç bünyesinde -özellikle Tillo Mücâhidiyye Medresesi- mükemmel sayılabilecek bir disiplin ve nizamla sahiptir. Medreselerin talebe sayısı ne olursa olsun yemek, namaz, ders, teneffüs, yatma saatlerine azami derecede riayet edilmektedir. Medreselerin iç düzen ve öğrencilerin disiplin işlerinden *Mîr* sorumludur. Bize verilen bilgiye göre "*Mîr*" kelimesi *Emir* kelimesinin kısaltılmışı olup *başkan* anlamında kullanılan bir tabirdir. *Mîr*'in bir de yardımcısı bulunmaktadır. Haftalık olarak görev yapan mirler en üst seviyedeki talebelerden seçilmektedir. Mirler tam yetkili olup medresenin nizamına aykırı hareket eden talebeleri "*dorçilik*" (yemekhane hizmeti), temizlik, isimlerin panoya asılarak teşhir edilmesi gibi müeyyidelerle cezalandırılmaktadır. Çok büyük disiplin suçları ise medrese şûrası ya da büyük Seydâ'ya bildirilerek uzaklaştırma ya da ilişik kesme şeklinde cezalandırılmaktadır.¹²

Mezkûr medreseler günümüz eğitim kurumları gibi bir sınıf ve sınav sistemine sahip değildir. Dolayısıyla öğrencinin sınıfta veya sınavda kalma gibi bir stresi bulunmamaktadır. Ancak yine de dersini en iyi şekilde kavrama zorunluluğu hissetmektedir. Çünkü iyi kavramadığı dersi geçememekte ve ders arkadaşlarından geri kalmaktadır. Dersler yüz yüze ve genellikle beş veya altı kişilik guruplar halinde yapılmaktadır. Öğrenci okuyup bitirdiği kitaptan yapılan sınavı geçmeden bir üst sınıva girememektedir. Bu medreselerde amaç geleneksel medrese eğitimini devam ettirmek, buraların ilim ve irfan yuvası olmasını temin, ümmeti hayra yöneltecek, din-vatan-milliete hayırlı bir fert haline getirmektir. Maddi unsurların ikinci planda yer aldığı bu medreselerde öğrencilerin yeme ve içme ihtiyacı tamamen halk tarafından veya zengin kimselerin buralara verdiği yardımlardan karşılanır. Hiçbir öğrenciden ücret talep edilmez. Yani bu medreselere geçim kaynağı olarak değil de doğru dini bilgiyi doğru kaynaktan aktarıp yöre halkının dini eğitimini temin eden, ilmin bayraktarlığını yapan öğrenci yetiştirme mekânı olarak bakılmaktadır.

Mezkûr medreselerde medresenin işleri oluşturulan bir şûrâ tarafından yürütülmektedir. Şûrâ bazen haftalık bazen de ihtiyaca göre olağanüstü toplanabilmektedir. Şûrâ sonucu alınan kararlar medresenin en büyük seydasının onayına sunulmaktadır.¹³ Ayrıca bu medreselerin geneli Kur'ân kursu adı altında hizmetlerini yürüttüklerinden resmi işlerini yürüten Kur'ân kursu müdürü de bulunmaktadır. Kur'ân kursu müdürü medresede yetişmiş, bu medreseden mezun olmuş/mücâz olanlar arasından seçilir.

2. SİİRT'TEKİ MEDRESELERİN MÜFREDAT PROGRAMI VE EĞİTİM METODU

Siirt ve çevresinde takriben altmış medrese bulunmakta olup bu medreselerde bulunan öğrenci sayısı farklılık arz etmektedir. Okutulan müfredat her medresede aynı olsa da bazen bu müfredat çok az farklılık gösterebilmektedir. Medreselerin müfredatını belirleyen ana ölçüt Tillo Mücâhidiyye medresesidir.¹⁴ Siirt'te

¹² Yukarıda mezkûr bilgiler Mücâhidiyye medresesi müderrisi Sabri Yücel'den 19.07.2018 tarihinde şifahi görüşme neticesinde elde edilmiştir.

¹³ Şura konusunda elde edilen bilgiler Mücâhidiyye medresesi müderrisi Alâuddîn Mücahidi'den 15.08.2018 tarihinde yaptığımız şifahi görüşme neticesinde elde edilmiştir.

¹⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı önderliğinde Siirt'teki medreselerin müfredatı üzerine bir çalıştay yapılarak Siirt ve ilçelerinde bulunan medreselerde görevli bütün müderrislerin görüşleri alınarak müfredat hazırlanmış, ancak bu müfredat henüz hayata geçirilmemiştir. Bu müfredatın içeriği

bulunan medreseler bazı farklılıklar olmakla birlikte genel itibarıyla burada okutulan kitapları ve metodolojiyi takip etmektedirler. Medrese müderrisleri zaman zaman bir araya gelip müfredat üzerinde istişare yapmaktadırlar. Bu istişarenin amacı uygulanan ders programlarının öğrencinin seviyesine uygun olup olmadığına tespit edilmesidir. Bu istişare çerçevesinde alanında uzman müderrisler hazırladıkları taslak programı diğer paydaşlarının öneri ve katkılarına açar. Varsa öneriler dikkate alınır. Böylece ulaşılması istenen amaçlar doğrultusunda yeni yöntem ve teknikler kullanılarak öğrenciye hedeflenen bilgi, beceriler kazandırılmış olur.

Siirt medreselerinin müfredatının niceliği konusunda medreselerin müderrisleri ile yaptığımız görüşmeler ve elde ettiğimiz bilgilere göre mezkûr medreselerde uygulanan müfredatın ana ögesini şu dersler oluşturmaktadır: Sarf, Nahiv, Beyan, Bedi', Vad', Şiir ve Lügat, Mantık, Münazara/Tartışma adabı ve Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam gibi Şer'î İlimler. Saydığımız bu ilimler içerisinde en çok üzerinde durulanı Sarf, Nahiv, Şiir, Lügat, Meâni-Beyân-Bedî gibi âlet ilimleridir. Bunun dışındaki ilimler medreseden mezun olduktan sonra kişinin kendi isteğine bırakılmaktadır. Bu ilimlerin yanı sıra öğrencinin Arapça yazımını geliştirmek için zaman zaman Hüsn-ü hat dersleri de verilmektedir.

2.1. Öğrencinin Medreseye Kabul Edilmesi

Mezkûr medreselerde medrese eğitimi almak isteyen öğrenci öncelikle bu medresenin müderrisi ile görüşür. Medresenin müderrisi medrese eğitiminin şartlarını anlatır. Öğrencinin kabul etmesi halinde öğrencinin kaydı alınır. Bu usûl öğrenci sayısı fazla olmayan medreselerde geçerlidir. Ancak Tillo Mücâhidiyye medresesine ülkemizin her yerinden başvurular olduğu için öncelikle başvurular alınır. Her öğrenciye sınav olacağı tarih bildirilir. Öğrenci sınav günü medrese müderrislerinden ve Kur'ân kursu öğreticilerinden teşekkür ettirilen sınav komisyonu huzurunda sınava girer. Bu sınavdan maksat öğrencinin medrese tahsili yapıp yapmayacağı yönündeki isteği, okuldaki başarı durumunu öğrenmek, hafızlık yapıp yapamayacağı hakkında bilgi sahibi olmak ve zeka seviyesini belirlemektir. Öğrencinin denilen konularda başarılı görülmesi halinde kursa kaydı yaptırılır. Ancak diğer medreselerde böyle bir sınav sistemi bulunmamaktadır.

Daha sonra öğrenci Kur'ân bilgisi seviyesini belirlemek üzere Tillo Mücâhidiyye Kur'ân Kursu öğreticisi Aşere-Takrîb-Tayyibe kursu mezunu Muhammed Çelebi hoca efendinin yanına gönderilir. Öğrenciler, seviyelerine göre sınıflara taksim edilir. Öğrenci, Kur'ân-ı Kerim'i tam manasıyla okuduktan sonra hafız olmak isterse hafızlık kursuna kaydedilir. Hafızlık yaparken bu arada Arapça eğitimi de alır. Hafızlık bitene kadar Ahmed b. Hasen el-Çârperdî'nin "*el-Muğni*" isimli eserine kadar okur. Bu kursta hafızlığın süresi bir buçuk veya iki yıldır. Hafızlığını tamamlayan öğrenci Arapça eğitimi tamamlamak üzere asıl medreseye gönderilir. Arapça dil eğitimi almak istemeyen öğrencinin temel din eğitimi verildikten sonra medrese ile ilişkisi kesilir.

yanımızda mevcuttur. Bununla beraber Siirt ve çevresinde bulunan medreselerin kurucularıyla ve fakültemizde görevli olan Mücahit Ekinci, Esat Özcan, Hamit Sevgili ve Macit Sevgili ile farklı zamanlarda yapmış olduğumuz şifahi görüşmelerde mezkûr medreselerin müfredatının Tillo Mücâhidiyye medresesinde takip edilen müfredattan zikredilmeye ihtiyaç duyulmayacağı kadar az farklılıkların olduğu bilgisini elde ettik.

Medreseye kabul edilen öğrenci medrese müfredatında yer alan eserleri okumak ve ezberlemek durumundadır. Bu kitaplar icâzetnâme öncesi ve sonrası şeklinde değişiklik arz etmektedir.

2.2. Siirt'teki Medreselerde Okutulan Sıra Kitapları

Medreseye kaydolan bir öğrencinin İcâzetnâme öncesi medrese eğitimi boyunca takip edeceği kitap listesi şöyledir:

1. Yazarı meçhul/Emsile
2. Yazarı meçhul/Binâ
3. Yazarı meçhul/Maksûd
4. İzzu'd-din Ebu'l-Fedâil İbrahim b. Abdulvehhâb (ö. 655/1257): Tasrîfu'l-İzzî
5. Muhammed b. Ali b. İskender Muhyiddin (ö. 981/1573): Avâmil-i Birgivî
6. Abdulkâhir b. Abdurrahmân b. Muhammed Ebubekir el-Cürcânî (ö. 471-474/1078- 1081): Avâmil-i Cürcânî (100 Amil)
7. Yazarı meçhul: Zurûf
8. Molla Yunus: Terkîb
9. Sa'dullâh el-Burdeî': Sa'dullâh-ı Sağîr
10. Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Davûd Ebu Abdillâh İbn-i Âcurrûm es-Sinhâcî (ö. 723/1323): Âcurrûmiyye
11. Zeynu'd-din Halid b. Abdullah b. Ebî Bekr B. Muhammed B. Ahmed el-Curcâvî(ö.905/1499): Şerhu'l- Âcurrûmiyye li'l-Ezherî
12. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman b. Hüseyin el-Mâlikî el-Endelûsî er-Reî'nî (ö. 954/1547): Mütemmimetü'l Âcurrûmiyye
13. Ahmed b. Hasan b. Yusuf Fahreddin Ebu'l -Mekârîm el-Çârperdî (ö. 746/1346): el-Muğnî
14. Bedruddîn Muhammed b. Abdurrahim b. Muhammed el-Umerî el-Meylânî (ö. 811/1408): Şerhu'l-Muğnî
15. Molla Abdulkakim ed-Dirşevî (ö.?): Sutûr
16. Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah el-Fârisî el-Herevî(ö.791/1389): Şerhu Tasrîfu'l-İzzî (Sa'dîni)
17. Ahmed b. Muhammed b. Ârif Şemsu'd-dîn Ebu's-Senâ İbn-i Ebi'l-Berekât er-Rûmî ez-Zîlî et-Tôkâdî (ö. 1006/1597): Hall-u Meâkidu'l-Kavâid el-Lâti Sebete't bi'd-Delâili ve's-Şevâhid
18. Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısrî (ö.761/1360): Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sedâ
19. Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505): el-Behcetü'l-Mardıyye fi Şerhi'l-Elfiyye
20. Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus İbn-i Hâcib (ö. 646/1249): Kâfiyetü İbni'l-Hâcib
21. Ebu'l Berekât Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Herevî el-Câmî (ö. 898/1492): el-Fevâidu'd-Diyâiyye (Molla Câmi)

22. Esîru'd-din el-Mufaddal b. Ömer b. el-Mufaddal el-Ebherî es-Semerkindî (ö. 663/1264): er-Risâletü'l-Esîriyye (Îsâgûcî)
23. Muhammed b. el-Hâfız Hasan el-Mânîsâvî (ö. 1222 /1807): Muğni't-Tullâb
24. Abdurrahman b. Seyyid Muhammed es-Sağîr b. Muhammed b. Âmir el-Ahderî ez-Zâbî el- Mağribî el-Mâlikî (ö. 983/1585): es-Süllemü'l-Münevrak
25. Şemsuddîn Ebi'l- Fedâil Muhammed b. Muhammed el-Hanefî er-Rûmî el-Fenârî (ö. 834/1431): el-Fevâidu'l-Fenâriyye (Fenâri)
26. Şihâbuddîn Ebi'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Hıdır ed-Dîmeşkî el-Hanefî el-Umerî (ö. 785/1383): Kavlı-i Ahmed¹⁵.
27. Adudu'ddîn Ebu'l Fadl Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdulgaffar b. Ahmed el-İcî eş-Şîrâzî (ö. 756/1355): er-Risâletü'l-Adudiyye (er-Risâletül Vad'iyye)¹⁶.
28. Usâmu'ddîn İbrahim b. Muhammed b. Arab Şâh el-İsferâyînî el-Hanefî el-Eş'ârî (ö. 951/1544): Şerhu'r-Risâleti's-Semerkindiyye li'l-Usâm.
29. Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'âşî el-Hanefî (Saçaklızâde) (ö.1150/1737): er-Risâletü'l-Velediyye.
30. Molla Halil b. Molla Hüseyin b. Molla Halid b. el-Hâc Hasan b. eş-Şeyh İzzu'd-din b. el-Hâc Hüseyin Ağa b. Molla Yusuf b. eş-Şeyh Musa b. Mâhin eş-Safîi el-Hîzânî el-İsî'rdî(ö.1259/1843): el-Habiyyetü'l-Halîliyye¹⁷.
31. Radiyyu'd-dîn Abdulğafûr b. Salah el-Lârî el-Ensârî(ö. 912/1507) Abdu'l-Ğafûr (Haşîye).
32. Kutbu'd-dîn Muhammed b. Muhammed Ebu Abdillâh er-Razi (ö. 766/1365): Tahrîru'l-Kavâidi'l-Mantikiyye fi Şerhi'r-Risâleti's-Şemsiyye.
33. Ebu'l-Meâlî Celâlu'ddîn el-Hafîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî eş-Şâfiî (ö. 739/1338): Telhîsu'l-Miftâh.
34. Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah el-Fârisî el-Herevî et-Taftazânî (ö. 791/1389) Muhtasaru'l-Meânî .
35. Ebû İshak İbrâhim b. İbrâhim el-Lekânî (ö. 1041/1631): Cevheretü't-Tevhîd
36. İbrahim b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî el-Mısırî (ö.1277/1860): Tuhfetü'l-Mürîd alâ Cevhereti't-Tevhîd.
37. Ebû Nasr Tâcu'ddîn Abdulvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübki (ö. 771/1370) Cemu'l-Cevâmi'.
38. İmâmü'l-Haremeyn Ebu'l-Meâlî Rûknü'ddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî (ö. 478/1085): Verakât¹⁸.

¹⁵ Eserin adının Kul Ahmed olduğunu iddia edenler olsa da bu eser Şark medreselerinde Kavlı Ahmed diye bilinmektedir.

¹⁶ Mustafa Öncü, "Molla Halil es-Siirdî'nin Vad' İlmi ile İlgili Risalesinin Tahlili ve 'Adüduddîn el-İcî'nin Risalesi ile Karşılaştırılması", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, c: XV, sy: 2, s. 365-391.

¹⁷ Nejdî Karakaya, " *Bir Dilci Olarak Molla Halil es-Siirdî*", Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2006, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.28; Müellifin hayatı ve eserleri için bkz. Macit Sevgili, " Zokayd Tekke ve Medresesinin Veysel Karani Yöresindeki Etkileri", Uluslararası Veysel Karenî ve Manevi Kültür Mirasımız Sempozyumu, Mehmet Bilin (Ed.), Bitlis 20-21 Mayıs 2012, s.193-197

Medrese öğrencisi bu kitapları okuduktan sonra medreseden mezun olur. Mezun olduktan sonra kendisine *İcâzetnâme* verilir ve *mücâz* diye isimlendirilir.¹⁹ Medreseden mücâz olan bir kişinin *İcâzetnâme* sonrası isteğe bağlı olarak şu kitapları okur:

1. Tâcuddîn Ebu'n-Nasr b. Takiyyuddin Abdulvehhâb es-Sübki (ö. 771/1370): Cem'u'l-Cevâmi' fi Usûli'l Fıkh.
2. Abdullah b. Amr b. Muhammed el-Beyzâvî eş-Şîrâzî (ö. 685/1286): Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl.
3. Celâluddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mahallî (ö.864/1459) ve Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Suyûtî (ö.911/1505): Tefsîrû'l-Celâleyn.
4. Yahya b. Şeref Muhyiddin Ebu Zekeriyâ en-Nevevî ed-Dımeşkî: (ö.677/1278) Minhâcu't-Tâlibîn ve Umdetu'l- Müftîn fi'l- Fıkh.
5. İbrahim b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî (ö.1277/1860): Hâşiye alâ Şerhi İbn Kasım el-Gazzî alâ metni Ebî Şücâ (Hâşiyetu'l-Bâcûrî)
6. Osman b. Muhammed el-Bekrî ed-Dimyâtî (ö.1300/1883): İânetu't-Tâlibîn Metni Fethi'l-Muîn.
7. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî el-Bağdadî (ö.428/1037): Muhtasaru'l-Kudûrî.
8. Hasan b. Ammâr b. Ali el-Mırî (ö.1069/1659): Nûru'l-Îzâh ve Necâtu'l-Ervâh fi'l Fıkhî'l-Hanefî
9. Abdulğani b. Tâlib el-Meydanî ed-Dımeşkî, (ö.1298/1881): el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb.
10. Ali b. İbrahim b. Ahmed el-Halebî (ö.1044/1635): es-Sîretu'l-Halebiyye İnsanü'l-Uyûn fi Sireti'l-Emini'l-Me'mûn.
11. Ahmed Zeyni Dahlân (ö. 1304/1886): es-Sîretü'n-Nebeviyye ve'l-Âsâru'l-Muhammediyye.
12. Bedreddin Sancar (d.1925/...): Ebdeu'l-Beyân li-Cemîi Âyi'l-Kur'ân.
13. Ebû İshak İbrâhim b. İbrâhim el-Lekânî (ö. 1041/1631): Cevheretü't-Tevhîd.
14. İbrahim Hakkı Erzurûmî: Akîdetu'l-İman.²⁰

2.3. Siirt'teki Medreselerde Takip Edilen Müfredat

Siirt ve çevresinde bulunan medreselerde genellikle medreseye başlamadan önce öğrenci, Kur'ân-ı Kerim'i bitirdikten sonra Nuruddin es-Siirdî'nin Arapça

¹⁸ Bu eserlerin içeriği ile ilgili geniş bilgi için bkz. İbrahim el-Harrânî, Tuhfetu'l-İhvânî'l-Medresiyye fi Terâcimi Ba'dî Musannifî'l-Kutub'i'd-Dirâsiyye, byy., 1427; Ayrıca bkz. Uğur Erman, "Siirt Medreselerinde İcâzetnâme Öncesi Okutulan Kitaplar ve İçerikleri" , Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2016, c. III, sy:1, ss. 135-172.

¹⁹ Muhammed İkbâl Ekinci, "Tillo Mücâhidiyye Medresesi'nde İcâzet Ve İcâzetnâme", Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, c. IV, sy:2, Siirt 2017, ss. 243-262.

²⁰ Bu eserlerin içeriği ile ilgili geniş bilgi için bkz. Uğur Erman, "Siirt Medreselerinde İcâzetnâme Sonrası Okutulan Eserler ve İçerikleri" , Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Siirt 2017, Sayı:10, ss.572-598.

mevlidini veya Molla Hüseyin el-Bâteyî'nin Kürtçe mevlidini²¹ ve dini bilgilerin artırılması maksadıyla Seyda Molla Halil es-Siirdî el-Ömerî'nin *Nehcu'l-Enâm fi'l-Akâid*²² adlı eserini okumaktadır. Bunun yanında Şâfiî fikhına dair Ahmed b. Hüseyin el-İsfahânî'ye ait olan "*Ğayetu't-Takrîb*" adlı eserini de medrese öncesi tedris etmektedir.

Bu ön hazırlık safhasından sonra Arapça eserlere geçilir. Öncelikle eserin kime ait olduğu bilinmeyen²³ sarf ilmine dair *Emsile* isimli eserle başlanılır. Sonra müellifi meçhul *Binâu'l-Efâl* ve *Maksûd* adlı eserler, sonra da ez-Zencânî'nin *İzzî* ismiyle iştihar eden kitabı ezberlenerek okunur. Böylece öğrenci sarf ilminin temelini öğrenmiş olur. Öğrenci sarf ilminin temelini *Emsile*, *Binâ*, *Maksûd* ve *İzzî* adlı eserlerden öğrendikten sonra Cürçânî'nin nahve dair *Avâmil* adlı eseri okutulur ve ezberlettirilir. Bu kitap okunurken metne mana verilir hem de kitapta geçen ibarelerin i'râbı yapılır. Böylece öğrenilen sarf ve nahiv kurallarının pratiği yapılır.

Avâmil'den sonra Kürtçe yazılan ve zarflarla ilgili önemli bilgiler veren, ayrıca öğrenciye konuları kolay bir üslupla anlatan *Zurûf* adlı eser okutturulur. Sonra *Avâmil* adlı eserin ilk bir buçuk sayfasını Kürt dili ile i'râb eden *Terkîb* adlı Kürtçe eser ezberlettirilerek okutulur. *Terkîb* adlı eserden sonra *Avâmil*'in şerhi olan ve Sa'd-ı Taftazânî'ye ait olduğu söylenen ve medrese çevrelerinde *Sadullah-ı Sağîr* olarak bilinen kitaba geçilir. Böylece medrese eğitiminin ilk aşaması tamamlanmış olur. Sadullah adlı eserden sonra ise es-Sinhâcî'nin *Âcurrûmiyye* adlı eseri ve şerhleri olan Ezherî'nin *Şerhu'l-Âcurrûmiyye* ve *Mütemmimetü'l-Âcurrûmiyye* adlı eserleri okutulur. Yapmış olduğumuz gözlemlerimize göre Siirt'te bulunan bazı medreselerde aynı eserin başka şerhi olan *el-Kevâkibu'd-Dürer* adlı şerhi okutulmaktadır.

Bu eserlerden sonra el-Çârpurdî'nin Nahiv ilmine dair yazdığı *el-Muğnî* metnine kendi öğrencisi Muhammed b. Abdurrahim el-Meylânî tarafından H.801'de tamamladığı *Şerhu'l-Muğnî* adlı esere geçilir. Mezkûr eserin metni ezberlettirilir. Bunun yanında öğrenci Arapça yazmayı da bu kitapla beraber öğrenir. Her öğrenci müstakil bir deftere hocasının yazdığı metni veya şiiri kendi eliyle yazar ve yazılan şiirin i'râbını hocanın huzurunda yapar. Böylece hem öğrencinin nahiv ve sarf pratiği gelişir hem de öğrenci güzel yazı yazmayı öğrenir. *Şerhu'l-Muğnî* bittikten sonra Mes'ûd b. Ömer et-Taftazânî'nin *İzzî* isimli eseri üzerine yazmış olduğu *Şerh-u Tasrîfi'l-İzzî* isimli eseri okutulur. Bu eser medrese çevrelerinde *Sa'dînî* olarak bilinir. Sa'dînî adlı eserin dibâcesinde edebî sanatların yoğun bir şekilde kullanılması sebebiyle Abdülhakim ed-Dirşevî'nin *Sutûr* adlı şerhi de okutulmaktadır. Sa'dînî ve *Sutûr* adlı eserlerden sonra Ebu's-Senâ et-Tökâdî ez-Zilî'nin İbn Hişâm'ın *el-İ'râb an Kavâidi'l-İ'râb* adlı risalesine yazdığı *Hallu'l-Meâkid* adlı şerhi, kavâid metni ezberletilerek okutulur. Bu eserden sonra da İbn Hişâm'ın *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sedâ* adlı eseri okunur.

²¹ Hasan Karacan, Nurettin Aykut, "Mele Hüseyin Bateyî'nin Mewlid-i Nebî Adlı Eseri İle Mele Süleyman Kurşun'un Mewlida Pêxember Adlı Eserinin Karşılaştırılması", *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Bingöl 2015, c. I, sy: 2, s. 126.

²² Mehmet Yalar, "Siirdî'ye Ait *Nehcu'l-Enâm* Adlı Eserin Biçim ve İçerik Yönünden Tahlili", Uluslararası Siirt Sempozyumu, Siirt 19-20-21 Eylül 2006, ss.404-417; Nejdî Karakaya, "Bir Dilçi Olarak Molla Halil es-Siirdî", s. 26-27.

²³ İsmail Durmuş, "el-Emsile", DİA, XI, 167.

Bu aşama medrese eğitiminin ikinci safhasıdır denilebilir. Zira bundan sonra okunacak eserler Arapçanın ileri seviye dilbilgisi kurallarını içerir. Medrese tabiri ile Şerhu'l-Katr'dan sonra Suyûtî'nin, İbn-i Malik'in nazım halinde kaleme aldığı bin beyitlik *Elfiye*'sine yazdığı *el-Behcetü'l-Mardiyye fi Şerhi'l-Elfiyye* adlı şerhi okunur. el-Behcetü'l-Mardiyye'nin metni de öğrenciye ezberlettirilir. Bu eserle beraber artık öğrenim şekli tamamen değişmiştir. Çalışma programlarında artık mütalaa ön plandadır. Yani öğrenci alacağı dersi önceden muhakkak gözden geçirmelidir. Suyûtî'den sonra Molla Câmî'ye geçilir. Molla Câmî' adlı eserin asıl adı *el-Fevâidu'd-Diyâiyye*'dir. Medrese çevrelerinde bu eser *Molla Câmî*' diye bilinir. Bu eser İbn-i Hâcib'in *el-Kâfiye* adlı eserinin şerhidir. Bu seviyedeki öğrenci artık Arapça dilbilgisine ait bütün bilgileri tam anlamıyla öğrenmiştir. Arapça dilbilgisinin kaide ve kurallarını ezberlemiş, hatta dilin felsefesini de öğrenmiştir. Molla Câmî'den sonra mantık ilmine geçilmektedir.

Mantık ilmiyle alakalı okutulan ilk eser el- Ebherî'nin *Îsâgûcî* adlı eserinin şerhi olan *Muğni't-Tullâb* adlı eseridir. Bu eserin metni ezberlettirilir. Bu eserden sonra el-Mağribî'nin *es-Süllemü'l-Münevrak* adlı manzum esere geçilir. Bu eserden sonra ise yine *Îsâgûcî*'nin şerhlerinden olan, Fenârî'nin kaleme aldığı *er-Risâletü'l-Fenâriyye* adlı eser ve Fenârî şerhinin haşiyesi olan *Kavl-i Ahmed* okutulur. Her iki eser de *Îsâgûcî* ve *Muğni't-Tullâb* ile aynı konuları ihtiva etmektedir. Bilahare Adudiddîn el-Îcî'nin kaleme aldığı *Risâletü'l-Vad*' adlı eseri ve bu eserin şerhi olan Nâsiruddîn es-Semerkandî el-Leysî'nin kaleme aldığı *Şerhu'r-Risâleti'l-Adudiyye* adlı eser okutulur. Öğrenci bu eserlerle Vad' ilmiyle alakalı temel kavramları öğrenmiş olmaktadır. Bu eserden sonra beyân ilmi ile alakalı olan Ebu'l Kâsım es-Semerkandî'nin risalesinin şerhi olan *Şerh-u Risâleti's-Semerkandiyye li'l-Usâm*, sonra münazara ilmi ile alakalı Ebu Bekr el-Maraşî'nin *er-Risâletü'l-Velediyye*'si ile Molla Halil es-Siirdî'nin *el-Habiyyetu'l-Halîliyye* adlı eserleri, sonra Molla Câmî' adlı eserin şerhi olan Abdulğafûr b. Selah el-Lârî'nin *Abdulğafûr* adlı eseri, sonra el-Kazvî'nin mantık ilmine dair yazdığı *Şemsiyye* adlı risalesinin şerhi olan et-Tahtânî tarafından kaleme alınan *Tahrîru'l-Kavâidi'l-Mantikiyye fi Şerhi'r-Risâleti's-Şemsiyye* adlı eserinin bir kısmı okutulur.

Öğrencinin belâğât ilmiyle alakalı bilgi elde etmesi için ona el- Kazvî'nin meânî ve beyân ilimlerine dair yazmış olduğu *Telhîsu'l-Miftâh* adlı eserin şerhi olan *Muhtasaru'l-Meânî* adlı şerhi okutulur. Sonra Eş'ârî mezhebine göre yazılmış kelam ilmiyle alakalı el-Lakânî'nin kaleme aldığı *Cevheretü't-Tevhîd* adlı eseri ve bu eserin şerhi olan İbrahim b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî el-Mısırî'nin *Tuhfetü'l-Mürîd ala Cevhereti't-Tevhîd* adlı eseri okutulur.

Akâid ilmi ile ilgili eserler okutulduktan sonra es-Sübki'nin fıkıh usulü ve Usûluddîn'e dair çok veciz olan *Cem'ul-Cevâmi*' adlı eseri okutulur. Bu eserin sadece metni okutulmakla beraber mütalaa amaçlı zikredilen eserin şerhleri olan Bennânî şerhi ile Mahallî şerhleri de yardımcı eser olarak okutulmaktadır. Son eser olarak da yine usul-ü fıkıha dair İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin *Verekât* isimli eseri okutulur. Böylece öğrenci medrese eğitimi tamamlanmış olur.²⁴

²⁴ Mezkur bilgiler Mücâhidiyye medresesi müderrisi Abdalbaki YAHYAOĞLU ve Seyyid Ahmed Bedevi Kur'ân Kursu müderrisi Cemil Baysak ile yapılan şifahi görüşme sonucu elde edilmiştir. (12/06/2018)

2.4. Siirt'teki Medreselerde Arapça Öğretim Usûlleri

Siirt medreselerinde görev yapan müderrislerden öğrendiğimiz bilgilere göre buralarda üç farklı ders verme usulü vardır. Ders verme usulü öğrencinin seviyesine göre değişmektedir. Birinci öğretim usulü en alt seviyedeki öğrenci için geçerlidir. Alt seviyede olan öğrenci sabah namazından sonra hafızlık yapar. Kahvaltıdan sonra hafızlık dersini hocaya dinletir. Sonra Arapça ders olarak hangi sıra kitabında ise metnin ilgili ibaresini ezberler. Bu arada geçmiş derslerini de tekrar etmeyi ihmal etmez. Hocasından yeni dersini alır ve öğle namazına kadar mütalaa odasına geçip alacağı dersi mütalaa eder. Öğrenci kendinden geri olan arkadaşının dersine iştirak edebilir. Bu ona hem geçmiş derslerini tekrar etme hem de hocasının farklı mütalaalarından istifade etme imkânı verir. Bilahare öğrenci kendinden ileri seviyede olan arkadaşının dersine iştirak eder. Buna medrese dilinde *müzakere* denir. Müzakere usulü öğrenciye alacağı ders hakkında ön bilgi verir. Ayrıca öğrenci alacağı dersi iyice kavramış olur. Bu vesile ile müderris de dersi öğretmek için fazla efor sarf etmemiş olur. Bu durum ikinci namazına kadar devam eder. İkinci namazından sonra da alınan ders tekrar edilir. Bu tekrardan sonra öğrenci dersini başka arkadaşlarıyla müzakere eder. Müzakere bittikten sonra eski derslerini tekrar etmeye başlar. Uyku vaktine yarım saat kala ise hafızlık dersini çalışır. Bu öğretim usulü ibtidâi seviyedeki talebelere uygulanır.

İkinci öğretim usulü ise birinci öğretim usulünden farklıdır. Öğrenci sabah namazında sonra Kur'ân okumak için mukabeleye gider. Mukabele bittikten sonra kahvaltıyı müteakip almış olduğu dersi mütalaa eder. Sonra aldığı dersi iki farklı kişiden tekrar dinler. İki kişi ile de müzakere yapar. İkinci namazından sonra öğrenci bir ders müzakeresi yaptıktan sonra Fıkıh dersi alır. Bu fıkıh dersinden sonra hangi kitabı takip ediyorsa aslı/zorunlu dersini hocasından dinler. Akşam namazından sonra bu dersini sürekli tekrar eder. Yatsı namazından sonra biri Fıkıh ile ilgili olmak şartıyla üç ayrı müzakere yapar. Yatmadan önce sahâbî efendilerimizin hayatlarından bir bölüm okur. Böylece o günkü öğrenimini bitirir. Bu usul orta seviyeye gelen talebeye uygulanır.

Üçüncü öğretim usulü ise diğer iki usulden farklıdır. Yine öğrenci sabah namazından sonra mukabeleye iştirak eder. Kahvaltıdan sonra dersini mütalaa eder. Mütalaaadan sonra kendisinden ders olarak geride olan iki farklı kişiyi dinler. Öğle namazından sonra yine mütalaaaya devam eder ve kendisinden geri olan bir kişiyi daha dinler. Böylece geçmiş dersini tekrar etmiş olur. Sonra öğrenci Siyer ile ilgili ders alır ve bu dersini ikinci namazına kadar mütalaa eder. Sonra bir ders daha alıp müzakereye devam eder. Akşam ve yatsı arası metin okuması yapar. Yatsı namazından sonra bir müzakere daha yapıp bu müzakereden sonra İmam-ı Gazzâlî'nin *Mükâşefetu'l-Kulûb* adlı eserini ders arkadaşıyla müzakere eder. Bu müzakere bitikten sonra farklı bir kişiyle yine müzakere yapar. Yatmadan önce Fıkıh ilmi ile alakalı bir mütalaa yapar. Böylece o günkü eğitim ve öğretim faaliyeti bitirilmiş olur.²⁵

Yukarıda zikrettiğimiz usul sadece Tillo Mücâhidiyye medresesinde uygulanmaktadır. Diğer medreseler ise sadece zikredilen usullere yakın bir öğretim usulü tercih etmektedirler.

²⁵ Bu bilgiler Tillo Mücâhidiyye medresesinde müderrislik yapan ve aynı zamanda Kur'ân Kursu öğreticisi olan Sabri YÜCEL'den şifahi olarak alınmıştır. 18/08/2018.

2.4. Siirt Medreselerinde Öğretim Metotları: Takrir, Metin ezberleme, Müzâkere ve Mütâlaa.

Mezkûr medreselerde müderrisler öğrencilerin ders saatini belirler. Ders verilen öğrenci gurubu genellikle beş veya altı kişilik gruplardır. Her öğrencinin ders alacağı saat bellidir. Bu sebeple ders sırası gelen öğrenci desten beş veya on dakika önce hocanın odasının önünde bekler. Sonra grupta yer alan öğrenciler her gün farklı bir kişi olmak üzere hocanın en sağında oturur. Derse başlamadan önce hoca öğrencinin geçmişte aldığı dersi dinler. Sonra derse besmele ile başlar ve رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي şeklinde dua eder. Hoca dersi tane tane, gayet sade ve öğrencinin anlayacağı bir şekilde anlatır. Öğrencinin aktif bir şekilde derse iştirakini sağlamak için tamam mı, anlaşıldı mı şeklinde sorular yöneltir. Öğrenci de “bele/evet” şeklinde cevap verir. Öğrenci anlamadıysa hoca bu dersi öğrenci anlayana dek tekrar eder. Ders verilirken ilgili konu o kitabın şerh veya haşiyelerinden de bilgiler aktarılır. Ders verilirken zaman zaman öğrenciye metnin irabı sorulur. Bu arada öğrencinin geçmiş derslerde elde ettiği birikimini sınanır. Öğrenciye verilecek dersin miktarı öğrencinin ezber gücüne göre değişebilir. İbtidâî veya vasat seviyede olan öğrencilere okuduğu metnin şerh ve haşiyelerinden sorular sorulur. Metnin anlaşılmayan kısımları olursa ilgili şerh veya haşiyeler kontrol edilir. Burada cevap bulunmazsa daha üst seviyede olan seydalarla yüz yüze veya telefon aracılığı ile görüşülerek problem halledilmeye çalışılır. Öğrenci şayet ileri seviye Arapça sıra kitaplarına gelmişse öğrenciye ikinci ders olarak hadis, tefsir veya siyer dersi de verilir. İkinci dersin kitabı ezberlenmez. Öğrenci bu ikinci dersi kitaptan okur. Varsa hatası hocası tarafından düzeltilir. Verilen ders *اللهم على سيدنا محمد وعلى آله* duası ile son bulur.

Siirt medreselerinde hocanın öğrenciye ders verme keyfiyeti bu şekildedir. Bu öğretim usûlü öğrencinin gelişimine büyük katkı sunmaktadır. Dikkat edilirse öğrenci dersini her hâlükârda tekrar etmek zorundadır. Öğrenci sayısı az olduğu için dersin kaynaması, gürültü, öğrencilerin kendi arasında konuşması gibi bir durum söz konusu değildir. Medrese eğitiminde uygulanan Takrir, Metin ezberleme, Müzâkere ve Mütâlaa metotları öğrencinin hem zihnini diri tutmakta hem de derse olan konsantrasyonunu sağlamaktadır. Şimdi biz de bu metotların mahiyeti hakkında bilgi verelim.

Bu medreselerde uygulanan metotlardan biri Takrirdir. Takrir, dersi farklı kitaplardan elde edilen yardımcı bilgilerle açıklamak suretiyle dersin zihne iyice yerleştirilmesidir. Medreselerdeki eğitim sisteminde bu metot oldukça ehemmiyetlidir. Hoca ve öğrenci ders halkasında buluşmadan önce alınacak dersle ilgili farklı kitaplara bakarlar. Ders esnasında herkes aldığı yardımcı bilgileri sunar. Bu açıklama Türkçe, Kürtçe, Arapça, Zazaca anlatılır. Her öğrencinin anadilinde eğitim verilesinin sebebi öğrencinin anlamasını sağlamaktır. Hoca ders esnasında anlaşılmayan yerleri değişik şerh ve haşiyelerden anlatır, istisnai durumları zikreder, müelliflerin farklı görüş veya eleştirilerine değinir. Konu ile ilgili ayet, hadis, şiir varsa bunun mahall-i istişâdına dikkat çekilir. Zaman zaman öğrenci okuduğu kitaba eleştiriler yöneltir ve bunu hocasına soru olarak sorar. Hoca da buna cevap vermeye çalışır. Böylece bu metotla öğrenci derse aktif bir şekilde katılır ve ders anlatımı tekdüze olmaktan uzaklaştırılır.

Mezkûr medreselerde ders verilirken takip edilen diğer bir eğitim metodu okunan kitabın metninin ezberlenmesi/ibare ezberlenmesi zorunluluğudur. Medrese eğitimine devam eden öğrenci yukarıda sıralamasını verdiğimiz kitapların

metinlerini ezberler. Bu ezber metinlerin yanı sıra Kur'ân-ı Kerim'den ezberlemiş olduğu sureler ve hangi fikhî mezhebe mensupsa o mezheple ilgili okumuş olduğu fıkıh kitabından da mesuldür. Öğrencinin metin ezberleme durumunu sorumlu olan müderrislerden oluşturulan bir komisyon takip eder. Öğrencinin ezber yaptığı metinleri kayda geçer ve ilgili raporunu öğrencinin takip dosyasına bırakır. Haftanın tayin edilen günlerinde komisyon öğrencinin ezberlerini dinler. Her ay öğrencinin performansını hocasına iletir. Eğitime devam eden öğrenci bir üst kitaba geçecekse komisyon huzurunda imtihana tabi tutulur ve komisyon öğrencinin bir üst kitaba geçebileceğine dair onay verir. Hafız olan talebelerin hafızlıkları hocaları tarafından bir cüz okutmak veya dinlemek suretiyle kontrol edilir.

Siirt medreselerinde Arapça öğretiminde takip edilen diğer bir metot ders müzakeresidir. Müzakere öğrencinin almış olduğu dersi tekrar etmesidir. Bu tekrar kendi seviyesindeki öğrencilerle olabileceği gibi kendinden üst seviyede olan bir öğrenci ile de yapılabilmektedir. Söz konusu olan bu müzakere iki kısma ayrılmaktadır. Zorunlu ders müzakeresi ve geçmiş ders müzakeresi. Zorunlu ders müzakeresi öğrencinin takip ettiği kitaptan aldığı dersi tekrar etmesidir. Geçmiş ders müzakeresi ise geçmişte okuduğu dersleri alt seviyede bulunan öğrenciler ile karşılıklı olarak işlemesidir. Bu müzakerecileri ya medrese belirler ya da öğrenci kendine bir müzakereci seçer. Ders müzakeresinde bulunulacak olan hoca üst seviyede ise öğrenci ders alırken anlamadığı çözümediği ibareleri müzakere ettiği hocaya sorar böylece dersini tekrar eder. Ders grupça alınıyorsa müzakereyi grup kendi arasında yapar. Bazen de grupça bir üst seviyedeki hocanın yanına gidilir. Dersin hocası sorumlu olduğu öğrencinin ne zaman, kiminle müzakere yaptığını bilir ve öğrencinin bu ödevi yerine getirip getirmediğini kontrol eder. Müzakereler medreselerde müzakere odasında yapılır. Müzakere metodu öğrenciye hem aldığı dersi iyice kavrama hem de soru sorma imkânı verir. Öğrenci medresede istediği zaman müzakere yapar ve medresede bulunan herkese soru sorma imkânı bulur.

Medreselerde üzerinde hassasiyetle durulan müzakere metodu aslında modern eğitimin de üzerinde durduğu bir konudur.²⁶ Müzakere iki kişi arasında yüksek sesle yapılan bir eylemdir. Müzakerede iki kişinin birbirlerine yüksek sesle ders anlatması bilginin daha kolay anlaşılmasını sağlar. Keza müzakere yapılacak konunun değişik şerh ve haşiyelerden de sağlamanın yapılması öğrenmenin daha kalıcı olmasına vesile olmaktadır. Öte yandan müzakere kısa süreli ve aralıklı bir çalışma imkânı sunmaktadır. Kısa süreli ve aralıklı tekrarların süre ve ara olmaksızın sürekli yapılan çalışmalardan daha verimli olduğu malumdur.

Mezkûr medreselerde uygulanan diğer bir eğitim metodu Mütâlaadır. Mütâlaa alınacak olan dersin ders alınmadan önce gözden geçirilmesidir. Öğrenci böylece dersini hocaya hazırlamaktadır. Mütâlaa sayesinde öğrenci okuduğu derse hâkim olur ve dersin detayını öğrenir, anlaşılmayan yönlerini bilir, ufku düşüncesi açılır. Mütâlaa metodu medreselerde olması gereken bir zorunluluktur. Tabi bu zorunluluğa her öğrenci dâhil edilmez. Sıra kitaplarından *Şerhu'l-Muğni* adlı eser ve sonrasını okuyan talip seviyesindeki öğrenci dâhil edilir.

²⁶ Eğitim ve öğretimde müzakere ve mütâlaanın önemi için bkz. Öğretimde Planlama ve Değerlendirme, Mehmet Gültekin (Ed.), Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir 2005, s. 128-130.

Mütâlaa metodunun pedagoji açısından da önemi büyüktür. Zira bu metot öğrencinin derse hazırlıklı gelmesine, eğitimin kalitesinin artmasına, öğreticinin yıpranmamasını sağlamaktadır. Medreselerde mütâlaa da hocalar tarafından kontrol edilir. Öğrencilerin bu mesuliyeti yerine getirip getirilmedikleri hocalar tarafından teftiş edilir. Keza bu metotla öğrenci kendini derse çalışmak zorunda hissetmektedir. Zira mütâlaasını rutin bir şekilde yapmayan öğrenci yapılan sınavlardan geçememektedir. Sınavlardan başarısız olan öğrencinin de hemen medreseyle olan ilişkisi kesilmektedir. Öğrenci daima denetim altında olduğunu kavrar ve eğitimde ciddiyetsizliğe meydan verilmemiş olmaktadır.

Verdiğimiz bu bilgiler muvâcehesinde Siirt medreselerinde eğitim sürdürülmektedir. Medresede eğitim-öğretimi bitiren öğrenciye diploma nev'inden *İcâzetnâme* verilir. İcâzetname verilirken liyakate dikkat edilir. Bunun için icâzet merasimi yapılır. İcâzetnamenin metni misafirlerin önünde okunur. Bilahare hoca icâzet verdiği öğrencisine bir takım ahlaki, ilmi tavsiyelerde bulunur. Merasim sonunda dua edilerek merasim sona erdirilir.

SONUÇ

“Siirt Medreselerinde Arapça Dil Eğitimi” konulu makalemizde elde ettiğimiz sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1. Siirt ve ilçelerinde altmışa yakın medrese Arapça eğitimine halen devam etmektedir.
2. Mezkûr medreselere öğrenci kabulü sınavla olmaktadır. Bu sınavın amacı öğrencinin istekli olup olmadığını test etmek ve zekâ seviyesini bilmektir.
3. Bu medreselerde öğrencinin okuması gereken takriben kırk eser bulunmaktadır. Bu eserlerin bir kısmının metni okutulmakta bazılarının ise şerhleri okutulmaktadır.
4. Okutulan eserlerin metninin ezberlenmesi zorunludur.
5. Bu medreselerin takip etmiş oldukları resmi bir müfredat yoktur. Ancak okutulan sıra kitapları hemen hemen her medresede aynıdır.
6. Takip edilen eğitim metodu farklılık arz etse de Siirt medreselerinin genelinde üç değişik eğitim metodu uygulanmaktadır. Bu eğitim metotları öğrencinin bulunduğu ders seviyesine göre değişebilmektedir.
7. Verilen derslerde öğrenci sayısı 10’u geçmemektedir. Bu da dersin daha verimli geçmesine vesile olmaktadır.
8. Ağırlıklı olarak Dil ilimleri yani Sarf, Nahiv, Belagat, Mantık dersleri verilmektedir.
9. Eğitimde ezbere, müzakereye ve mütâlaaya oldukça önem verilmektedir. Müzakere; alınan dersin karşılıklı olarak tekrarlanmasını, mütâlaa ise alınacak dersin daha iyi bilen biri ile ön hazırlık yapılması öğrenilen bilgilerin kalıcı olmasını sağlamaktadır.
10. Öğrenci mütâlaa ve müzakere yöntemiyle daima gözetim altında tutulmaktadır. Öğrencinin geçmiş derslerini unutup unutmadığı yapılan sınavlarla belirlenmektedir. Ödevini yerine getirmeyen öğrenciye uyarı verilmekte bu uyarıyı dikkate almayan öğrencinin medrese ile ilişkisi kesilmektedir.

11. Medreselerden mezun olanlara İcâzetnâme adıyla diploma niteliğinde belge verilmektedir.

12. Mücâz/icazetli olanlar medreselerde kalacaklarsa İcâzetnâme sonrası okuyacakları belli başlı kitaplar vardır. Ancak bu kitapları okuma zorunluluğu söz konusu değildir.

13. Kanaatimizce Siirt medreselerinin Din Eğitimi, Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi gibi farklı disiplinler tarafından da incelenmesi faydalı olacaktır.

14. Yöre şartlarının hassas olması münasebetiyle Şark medreselerinde verilen eğitim-öğretim, öğrencinin medreseye kabul edilmesi, medreselere yapılan yardımlar, ibate, iâşe gibi konular devlet denetiminde olmalıdır.

KAYNAKÇA

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara 2015.

BAKTIR, Mustafa, “Suffe”, *DİA*.

ÇAĞMAR, Edip, “ Siirt ve Çevresindeki Medreselerde Eğitim, (Uluslararası Siirt Sempozyumu), Siirt 19-20-21 Eylül 2006.

ÇELİK, İmran, “*Geleneği Olan Medreseler Ve Tarihi Kökenleri (Tillo Ve Nurşin Örnekleri)*”, Medrese Geleneği Ve Modernleşme Sürecinde Medreseler (Uluslararası Sempozyum), Muş 05-07 Ekim 2012.

DALKILIÇ, Mehmet , “*Medreselerin Ortaya Çıkmasına Zemin Hazırlayan Tarihsel Süreç*”, Medrese Geleneği Ve Modernleşme Sürecinde Medreseler (Uluslararası Sempozyum), Muş 05-07 Ekim 2012.

DURMUŞ, İsmail, “el-Emsile”, *DİA*.

EKİNCİ, Muhammed İkbâl, “Tillo Mücâhidiyye Medresesi’nde İcâzet Ve İcâzetnâme”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. IV, Sy:2, Siirt 2017.

ERMAN, Uğur, “Siirt Medreselerinde İcâzetnâme Öncesi Okutulan Kitaplar Ve İçerikleri”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, c. III, Sy:1.

- “Siirt Medreselerinde İcâzetnâme Sonrası Okutulan Eserler Ve İçerikleri”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Siirt 2017, Sayı:10.

HAMİDÎ, Muhammed Sadık, “*Doğu Ve Güneydoğu Medreselerinin Mahiyeti Ve Ders Müfredatının Islah Önerisi*”, Medrese Geleneği Ve Modernleşme Sürecinde Medreseler (Uluslararası Sempozyum), Muş 05-07 Ekim 2012.

HARRÂNÎ, İbrahim, *Tuhfetu’l-İhvâni’l-Medresiyye Fi Terâcimi Ba’di Musannif’i’l-Kutub’i’d-Dirâsiyye*, byy., 1427.

KARACAN Hasan, AYKUT, Nurettin, “Mele Hüseyin Bateyî’nin Mewlid-i Nebî Adlı Eseri İle Mele Süleyman Kurşun’un Mewlida Pêxember Adlı Eserinin Karşılaştırılması”, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Bingöl 2015.

KARAKAYA, Nejdet, “ Bir Dilci Olarak Molla Halil es-Siirdi”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2006.

MEMDUHOĞLU, Adnan, “*Geçmişten Günümüze Tillo Medreseleri*” Medrese Geleneği Ve Modernleşme Sürecinde Medreseler (Uluslararası Sempozyum), Muş 05-07 Ekim 2012.

Öğretimde Planlama ve Değerlendirme, Mehmet Gültekin (ed.), Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir 2005.

ÖNCÜ, Mustafa, “Molla Halil es-Siirdî'nin Vad' İlmi ile İlgili Risalesinin Tahlili ve ‘Adüduddîn el-İcî'nin Risalesi ile Karşılaştırılması”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Diyarbakır 2013.

SAMİ, İsmetullah, “Doğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim -Çokreşi Örneği-” (Uluslararası Sempozyum), Muş 05-07 Ekim 2012.

SEVGİLİ, Macit “ Zokayd Tekke ve Medresesinin Veysel Karani Yöresindeki Etkileri”, Uluslararası Veysel Karenî ve Manevi Kültür Mirasımız Sempozyumu, Mehmet Bilen (Ed.), Bitlis 20-21 Mayıs 2012.

ŞEŞEN, Ramazan, *İslam Medeniyeti Tarihi*, İsar Vakfı Yay., İstanbul 1990.

YAHYAOĞLU, Abdalbaki, “Tillo Medreselerinde Sosyal Hayat”, Medrese Geleneği Ve Modernleşme Sürecinde Medreseler (Uluslararası Sempozyum), Muş 05-07 Ekim 2012.

YALAR, Mehmet, “Seyda, Mela ve Feqilerin Bölgenin Dini ve Kültürel Hayatındaki Yeri” (Uluslararası Sempozyum), Muş 05-07 Ekim 2012.

- “Siirdî'ye Ait Nehcu'l-Enam Adlı Eserin Biçim ve İçerik Yönünden Tahlili”, Uluslararası Siirt Sempozyumu, Siirt 19-20-21 Eylül 2006.